

IMAGINEA TRECUTULUI ÎN PERIODICELE MOLDOVENEȘTI (1829 — 1859)

MIHAI C. DORIN

În vederea descifrării mentalității, a climatului uman și intelectual al unei epoci istorice, raportarea epocii la conștiința de sine a acesteia este absolut necesară. Ea permite istoricului adîncirea nivelului cunoașterii de la faptul istoric materializat în acțiune la mentalul colectiv. Temele preferate ale unei epoci de cultură oferă indicii concludente asupra programului său cultural. Epoca de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la jumătatea celui următor, epocă a formării națiunii române moderne, se pretează la o abordare sub unghiul relației: nivel social-politic — mentalitate culturală.

Mutațiile social-economice și politice implică îndeobște transformări în planul mentalităților și determină fizionomia activității intelectuale. Forțele social-politice își definesc o nouă conștiință istorică, un nou model de acțiune. Producțiile culturale vizează constituirea unui model românesc, sincrom mersului istoric, un „model național”¹ structurat pe trei nivele: imaginea trecutului; inserția în realitate sub semnul imperativei racordării la ritmul istoriei; imaginea dezvoltării viitoare. Coordonate, cele trei imagini, definesc prototipul², în cazul de față modelul național determinat de moștenirea internă și de influențele externe inevitabile într-o perioadă de deschidere, ca aceea a renașterii naționale. Dialogul culturilor se realizează acum în termeni noi, de relativă egalitate, implicînd adesea exacerbarea naționalității, polemica. Cultura română, spre exemplu, este capabilă să răspundă apelului extern, să incite dialogul sau polemica cu alte modele culturale, îndeosebi ale popoarelor vecine, ca rezultat direct al unei conștiințe istorice fundamentale innoite, pragmatice.

Dintre multiplele aspecte ale programului cultural cristalizat atunci ne oprim în cele ce urmează la imaginea trecutului în periodicele moldovenești, de la apariția „Albinei românești” pînă la Unirea Principatelor. Sarcina noastră este ușurată de numeroasele lucrări dedicate istoriei presei³, istoriei culturii⁴ și istoriografiei. Fără a stăruî asupra

¹ P. Teodor, *Excursions dans l'historiographie roumaine du XIX-e siècle*, în „Synthesis”, VI, 1979, p. 25.

² P. Francastel, *Realitatea figurativă*. Ed. Meridiane, Buc. 1972, p. 152.

³ N. Iorga, *Istoria presei românești de la primele începuturi pînă la 1916*, Buc., 1922; C. Antip, *Contribuții la istoria presei românești*, Buc., 1964.

⁴ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul XVIII (1688—1821)*, Buc., 1921; D. Popovici, *Diffuzarea ideilor „Luminării” în Țările Române, Studii Literare*, 1944, vol III; P. Cornea, *Originile romantismului românesc*, Ed. Minerva, Buc., 1972; V. Cristian, *Contribuția primelor periodice la cunoașterea trecutului național: exemplul „Albinei românești”*, *Memoria antiquitatis*, I (1969), p. 241—252; idem, *Contribuția primelor noastre periodice la cunoașterea istoriei naționale*, în vol. Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași la a 50-a ani-

transformărilor generale ale epocii⁵, ne vom opri la istoria culturală propriu-zisă, abordată din perspectiva rolului publicisticii în difuzarea cunoștințelor istorice.

Două curente culturale definesc epoca: iluminismul și romantismul. Prin program, trăsături și condiționări istorice, cele două curente s-au dezvoltat antagonic în Europa occidentală. O cercetare morfologică permite delimitarea lor cu mai multă sau mai puțină rigoare. În descendența ideilor lui G. Călinescu⁶, considerăm totuși, ca neoperantă ideea unui curent cultural pur. Particularitățile istoriei românești în primele decenii ale secolului al XIX-lea exemplifică, o dată în plus, inexistența obiectivă a unor curente culturale în stare genuină. Romantismul românesc nu este o reacție împotriva iluminismului, cele două curente coexistind cu rezultate notabile în cultura noastră, cel puțin pînă la 1840, cînd în condițiile afirmării generației romantice pașoptiste, programul cultural iluminist își pierde actualitatea.

Iluminismul are ca premisă internă criza regimului fanariot în Principate, iar în Transilvania lupta de emancipare națională a românilor. Acestor premise generale li se adaugă din punct de vedere cultural recuperarea fondului moștenirii românești, îndeosebi umaniste și receptarea ideilor iluminismului european, selectiv adoptate, printr-un demers ce implică atît opțiunea cît și refractarea⁷. Fără a fi total sau universal, iluminismul este diferențial și național. Iluminismul românesc răspunde necesităților culturii noastre în condițiile în care aceasta este capabilă să-și definească programul ca rezultat al transformărilor structurale produse în societatea românească, în procesul trecerii de la feudalism la capitalism. În programul său cultural iluminismul asimilează firesc, fără convulsii, tradiții locale precum umanismul, trecutul istoric ori memoria colectivă a folclorului dar și ortodoxie sau Bizanț⁸. În condițiile unei rapide evoluții generînd fenomenul de „ardere a etapelor”, programul cultural iluminist va fi depășit în deceniile IV—VI de cel al curentului romantic. Răspunzînd acestei comenzi, istoriografia romantică își definește un program național complex, devine națională⁹. Cotitură fundamentală în istoria culturii noastre, iluminismul și romantismul reprezintă fermentul intelectual al mutațiilor sensibilității, în mod deosebit, în acțiunea de definire a unei noi conștiințe istorice. În plus, romantismul pune bazele unei concepții noi, active, aceea a determinării prezentului și viitorului din trecutul istoric. Deși avînd tradiții în cultura noastră, această concepție devine în secolul al XIX-lea una din trăsăturile fundamentale ale culturii moderne. Ideile de reînnoire și fanteziile de resurrecție prin istorie care, în cazul umanistilor sau iluministilor trimit în mod unilateral la Roma și moștenirea romană, recuperarea fiind deci din exterior, devin pentru generația romantică un sentiment general și activ: sentimentul moștenirii istorice și al descinderii prezentului din istorie, sentimentul categoric al recuperării demnității pierdute¹⁰. Generația caută analogii istorice în care află sentimente puternice pentru idealurile prezentului. În completarea acestor idei se produce o semnificativă mutație în gîndirea filosofico-istorică: concepția evoluționistă și dinamică asupra omului ca factor istoric. În aceeași ordine de determinări, gîndirea romantică dezvoltă ideea rolului poporului ca făuritor de istorie precum și cea a necesității justificate a schimbării. Imaginea istoriei devine activă și pragmatică conducînd către ideea de a lăsa cu „trecutul în prezent”, de a conștientiza sarcinile momentului prin exemplu imperativ al istoriei. Dacă în cazul istoricilor umanisti ori a celor iluministi trecutul era asumat doar ca argument, la generația romantică acesta devine fundalul unei concepții generale despre lume și societate, devine istorism, concept care nu e doar pasiune a clari-

versare a P.C.R. Iași, 1971, p. 135—168; idem, *Premisele interne al istoriografiei pașoptiste*, Anuarul Institutului „A. D. Xenopol”, XIV, (1977), p. 173—190.

⁵ A. Oțetea, *Considerații asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova și Țara Românească*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI, (1960), p. 307—390; Gh. Platon, *Geneza revoluției române de la 1848*, Ed. Junimea, Iași, 1980.

⁶ G. Călinescu, *Impresii asupra literaturii spaniole*, ELU, 1965, p. 16.

⁷ P. Cornea, *Les „Lumières” roumaines et leur image dans l'historiographie actuelle*, în „Synthesis”, I, (1974), p. 141.

⁸ *Ibidem*, p. 145.

⁹ E. Niederhauser *Problèmes de la conscience historique dans le mouvement de renaissance nationale en Europe Orientale*, „Acta Historica”, tom. XVIII, nr. 1—2, 1972, p. 40.

¹⁰ Interesante antecedente sesizează Sergiu Pavel Dan la Titus Livius, în *Spiritul Romei*, E. Dacia, 1979, p. 61.

ficării ci „dimensiune a existenței și viziune asupra lumii”, temelia unei dialectici capabile să ducă „de la interpretarea lumii la schimbarea ei”¹¹. Politizarea istoriei are un conținut nou în concepția generației romantice, devenind „armă spirituală a eliberării”, adică „o componentă a luptei efective, organizată pe un front larg, care comportă, pe lângă propagandă ideologică, acțiune de persuasiune diplomatică și agitație revoluționară”¹². Noua concepție materializează idealurile generației de la 1821, generațiile a III-a și a IV-a romantice după Z. Konstantinovič¹³.

Chiar dacă în programul istorismului romantic coexistă elemente de proveniență diversă¹⁴, fapt ce-i oferă o aparență compozită, nu putem fi de acord cu concluzia lui P. Cornea, anume că „procesul de conștientizare a practicii istorice întârzie la noi pînă la 1840 (chiar și după aceea), datorită climatului febril de construcție practică a culturii, care absoarbe toate energiile intelectuale disponibile și, în genere, condițiilor puțin favorabile elaborărilor teoretice”¹⁵. Înaintea acestor date se pun bazele unui program concret al istorismului. Pentru exemplificare, invocăm numeroasele articole cu conținut istoric în paginile periodicelor românești, indiferent de programul sau orientarea lor. Firește, impunerea programului istorist nu este lipsită de dificultăți datorate cenzurii, coexistenței generațiilor înzestrate cu sensibilități diferite, întârzierii programului iluminist, distanței dintre ideal și realitate, distanță care nu conduce însă spre acea „sfială psihotică față de prezent” ca în romantismul apusean, reclamînd, dimpotrivă, militantism în vederea depășirii prezentului. Nu întîmplător, dezvoltarea ideii naționale, devenită idee-forță după 1821¹⁶ se particularizează prin apelul la istorie și programul istorist. Înțelegerea rostului moral-politic al argumentului istoric, concepția pragmatică asupra utilizării sale explică faptul că apelul la istorie se încadrează perfect în procesul de dezvoltare a conștiinței naționale.

În acțiunea de difuzare a cunoștințelor și ideilor istorice, îndeplinirea programului istorist și, nu în ultimul rînd, în dezvoltarea istoriografiei, un rol important îl au periodicele românești. În cele ce urmează ne propunem să abordăm temele și ideile istorice precum și metodele istoriografice, așa cum rezultă din studiile și articolele de istorie, publicate în paginile periodicelor moldovenești în perioada 1829—1859. Începînd cu articolele-program, continuînd cu cele de istorie și teoria istoriei, relatări ocazionale, iconografie istorică ori acțiunea de editare a documentelor și încheind cu literatura de inspirație istorică, istoria națională în primul rînd, cea universală în al doilea rînd, ocupă spații tot mai largi cu cît ne apropiem de evenimentele de răscruce din deceniile V și VI ale secolului trecut. Necesitatea cunoașterii istoriei este afirmată, semnificativ, chiar din articolele-program ale periodicelor. Înștiințarea privitoare la apariția „Albinei românești” face cunoscut că, pe lângă știri politice, revista se va ocupa de „culegeri istorice, literale, morale”¹⁷. Aceași intenție o aflăm în memoriul lui Gh. Asachi din 20 februarie 1828, prin care solicită lui Minciaki autorizația de editare a „Albinei”¹⁸.

Articolul-program din *Spicitorul moldo-valah* afirmă intenția de a tipări studii „asupra tuturor științelor și mai cu samă asupra Arheologiei și istoriei acestor provincii”¹⁹. *Dacia literară*²⁰, revistă care reprezintă „momentul cel mai însemnat în proclamarea și susținerea orientării spre o cunoaștere cît mai adîncă a trecutului”²¹, atribuie istoriei un rol regenerator și purificator în mișcarea de idei și în literatura română. „Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre țări sînt destul de mari, ...pentru ca să putem găsi și la noi subieci

¹¹ P. Cornea, *op. cit.*, p. 494.

¹² *Ibidem*, p. 484.

¹³ Z. Konstantinovič, *Le conditionnement social des structures littéraires chez les peuples du S—E européen à l'époque du romantisme*, „Synthesis”, I, 1974, p. 135—136.

¹⁴ P. Cornea, *op. cit.*, p. 497.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 484.

¹⁷ N. Hodoș, Al. Sadi-Ionescu, *Publicațiile periodice românești*, Buc., 1912, p. 20.

¹⁸ Uricarul”, VIII, p. 164.

¹⁹ „Spicitorul Moldo-Român” (în continuare Spicitorul), 1841, ian.—febr.

²⁰ Din bogata bibliografie privitoare la revistă, reținem: G. Munteanu, în vol. *Reviste literare românești din sec. al XIX-lea*, Buc., 1970, p. 15—42; Maria Platon „Dacia literară”. *Destinul unei reviste, Viața unei epoci literare*, Junimea, Iași, 1974.

²¹ Al. Zub, *Kogălniceanu — istoric*, Junimea, Iași, 1974, p. 735.

de scris²² se subliniază în articolul său program. Revista *Propășirea*²³, continuatoarea ideologică a *Daciei literare* include la secțiunea „Științe morale și politice” a programului său istoria națională „Priviri asupra anelor patriei, biografia celor mai însemnați români, înfățișarea întâmplărilor celor slăvite, obiceiurile, ceremoniile, instituțiile vechilor noștri stămoși”²⁴. Invoacarea în sens militant a istoriei este fermă în articolul-program al periodicului *Steaua Dunării*²⁵ cea mai „importantă publicație din falanga unionistă”²⁶. Declarat „jurnalul unirii”, periodicul anunță că va urma politica „seculară a Românilor, politica națională”²⁷.

În ordinea priorității, temele abordate în periodicele moldovenești în perioada menționată, sînt: 1. istoria medievală cu două subteme: a) epoca de glorie națională și b) statutul politico-juridic al țărilor române și evoluția raporturilor lor internaționale); 2. istoria antică cu trei subteme: a) istoria și civilizația dacică; b) romanizarea; c) continuitatea românească). În perioada 1848—1859, dominantă în preocuparea periodicelor moldovenești, devine problematica istorică a unirii. Tema este abordată în directă legătură cu cea a capitulațiilor și a evoluției relațiilor politice românești cu Turcia și Rusia. Este, acesta, motivul pentru care am sintetizat această problematică într-un capitol unitar al studiului nostru. În continuarea cercetării analizăm celelalte preocupări istoriografice ale periodicelor, individualizate în următoarele direcții: a) editarea documentelor istorice; b) publicitatea istoriografică; c) filosofia istoriei; d) istoria universală. Traversarea acestor teme ne permit să relevăm preocuparea autorilor studiilor și a redactorilor, dintre care unii lideri de opinie publică, aceea de a pregăti cititorul, de a-i modela conștiința în sensul dezideratelor naționale. Notăm o primă modificare a ponderii temelor de istorie în optica generației romantice în raport cu cea iluministă: prioritatea istoriei medievale. Generația romantică abordează epoca de glorie națională atît în cartea de istorie cît și în publicistică, cu intenția de a centra istoria națiunii pe epoca sa eroică, epocă care coincide, printre altele, cu cea a maximei puteri a statului, cea în care statul a avut cea mai mare întindere²⁸. În Moldova, studiile din periodice insistă asupra domniilor lui Ștefan cel Mare și Vasile Lupu. Aproape nu există periodic care să nu dedice studii privitoare la personalitatea și semnificația împlinirilor lui Ștefan cel Mare definit ca erou național. Unul din primele articole de istorie publicate în *Albina românească* îl are ca erou pe Ștefan. După o introducere teoretică în care se subliniază importanța faptelor istorice ce trebuie „păstrate în aducerea-aminte și în inimile tuturor compatrioților”²⁹, autorul exemplifică ideea prin eroul Ștefan cel Mare. Îmbinind tuturor cu realitatea, autorul plasează bărbăția de la Războieni înaintea celei de la Vaslui, confundă pe Mahomed II cu Baiazid I, pentru ca, revenind, să adîncească confuzia prin datarea luptei de la Războieni, în 1390³⁰. Într-un alt articol, Ștefan cel Mare este considerat autorul legămîntului testamentar, prin care recomanda încheierea unui tratat de recunoaștere a suzeranității Porții³¹. Statutul politico-juridic al Moldovei este astfel definit în directă legătură cu acțiunea și gîndirea celui mai important arhitect al său. Într-un articol scris în același stil oral, mai echilibrat însă și al cărui obiect îl constituie relațiile diplomatice ale lui Ștefan cu Ivan Vasilevici, autorul, anticipînd programul *Daciei literare* subliniază: „Epoca Domniei marelui Ștefan Voievod cuprinde atîtea strălucite împliniri, încît aceste, fiind de laudă și mîndrie pentru Moldova, ni dau necurmată și plăcută motivie de istorisire”³². În ordinea aceluiași idei de glorificare a personalității lui Ștefan, Gh. Asachi publică un fragment din Istoria Imperiului Otoman a lui Dimitrie Cantemir. Fragmentul relatează despre lupta de la Războieni și episodul legendar al întîlnirii eroului cu mama sa³³.

²² „Dacia literară”, I, 1840, *Introducere*, p. 7.

²³ Despre revistă: Paul Cornea, în vol. *Reviste literare românești*, Buc., 1970 p. 43—104.

²⁴ „Propășirea” nr. 1, p. 1.

²⁵ Vezi O. Papadima, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, V, 1956, nr. 3—4, p. 495—521; P. Cornea, *Un capitol din existența zbuciumată a unei publicații unioniste „Steaua Dunării”*, în „Libra română”, XVII, 1968, p. 41—49.

²⁶ Al. Zub, *op. cit.*, p. 746.

²⁷ Cf. E. Niederhauser, *art. cit.*, p. 1.

²⁸ Cf. E. Niederhauser, *art. cit.*, p. 64.

²⁹ *Din istoria Moldovei*, „Albina românească (în continuare A. R.) I, 1829, p. 23.

³⁰ *Din istoria patriei*, „A. R.”, I, (1829), p. 32.

³¹ *Reduși Moldovenesc aproape de Viena*, „A. R.” I, (1829), p. 140; 147—148.

³² *Din istoria patriei*, „A. R.”, I, 1829, p. 244.

³³ D. Cantemir, *Domnia lui Ilieșir Baiazet*, „A. R.”, XVI, (1845), p. 398—399.

Selecția operată îi satisfăcea redactorului *Albinei* cunoscuta sa înclinație de mitologizare a istoriei.

Cu sinceră emoție preotul Porumbescu „paroh de Putna” relatează despre deschiderea mormintelor de la Putna, insistând asupra mormintului lui Ștefan cel Mare, momentul fiind regizat într-un emoționant crescendo dramatic, care se încheie printr-o exclamație ce pare desprinsă din cronica lui Miron Costin: „Moldovă, Moldovă, veche și noă, iată eroul său, iată părintele său, iată creatorul cununei gloriei și al fericirii tale!”³⁴. Prefațind publicarea unei importante achiziții arhivistice — un necrolog al lui Ștefan, M. Kogălniceanu îl compară pe autorul acestuia cu Bossuet. Publicat curînd în *Arhiva românească*, necrologul³⁵ este o amplă dizertație oratorică, scrisă într-un elegant stil bizantin, insistînd asupra vieții și faptelor marelui voievod. Kogălniceanu va reveni asupra necrologului cu o încercare de date și noi observații³⁶.

Într-un articol în care reproșează lui Asachi și Cantemir că „s-au înșălat în mai multe locuri”, Kogălniceanu reconstituie bătălia de la Războieni, folosind informații din cronicarii Moldovei dar și din istoricii străini (Engel, Hammer) fără a renunța însă la legenda istorică. Cu același prilej autorul își afirmă cunoscuta sa profesiune de credință: „Alții vor descrie această bătălie cu mai multă pompă, cu mai frumoase văpeli dar nici unul nu ne va întrece în iubirea pentru adevăr”³⁷. În legătură cu aceeași epocă Kogălniceanu relatează, folosindu-l pe Neculce ca izvor de bază, legenda înămeierii minăstirii Putna, soarta odoarelor sale³⁸. Dacă Ștefan cel Mare este glorificat ca erou național, ctitor de țară, coloană vertebrală a istoriei noastre, cel de-al doilea domnitor care reține atenția periodicelor moldovenești — Vasile Lupu — este prezentat înainte de toate ca întemeietor de cultură. În ordine politică domnitorul este considerat continuatorul ideii de unitate întruchipată de politica lui Mihai Viteazul: „Însuflețit de cugetări mărețe, Vasile Vvd au voit după pilda vestitului Mihail Vvd al țerei românești a întruni aceste gennine prințipaturi sub o singură domnie”³⁹. În spirit iluminist autorul insistă în continuare asupra activității de ctitor de școală românească a voievodului moldovean. Un autor anonim relatează, de asemeni, faptele voievodului moldovean: „Binecuvîntat fie numele lui Vasile Vvd carele prin fundăția mănăstirelor, rechemarea limbei române prin Biserici și în politică, prin urzirea Academiei de învățătură au întemeiet evlaviază și naționalitatea”⁴⁰. În intenția de a discredita mai vechi judecăți nedrepte asupra lui Iancu de Hunedoara și a românilor, N. Bălcescu invocă pe Bonfinius, cronicile românești și cele turcești, conchizînd într-un spirit de autentic mesianism romantic: „Nu, slava lor militară este neîntinată. Ei s-au purtat totdeauna ca niște viteji, au făcut cele mai mari jertfe, și-au vărsat sîngele până la unu pentru apărarea civilizației și a libertății, și Europa, de-ar fi recunoscut-oare, ar plăti cu oarecari faceri de bine jertfele lor”⁴¹. Revenind la instrumentele reconstituirii legendară a istoriei, Mihail Kogălniceanu istorisește visul profetic al lui Petru Rareș înainte de urcarea sa pe tron⁴².

Monumentul istoric, motiv de larg interes în epocă incită la meditație, dispune la trăire romantică. N. Istrati⁴³ descrie ruinele cetății Neamțului care au adăpostit pe „eroii Moldovei”, iar Grigore Alecsandrescu⁴⁴ într-un articol de o mare acuratețe romantică,

³⁴ *Dezmormîntarea domnitorilor Moldovei. În catacombele Monastirei Putna*, „Gazeta de Moldavia”, (în continuare „G. M.”), 1856, p. 388.

³⁵ *Cuvînt de îngropare vechiului Ștefan Voievod Domnul Moldovei ce s-au numit mare pentru marele vrednicii și vitejii ale sale* „Arhiva Românească”, I, (1840—1841), p. 37—71.

³⁶ M. Kogălniceanu, *Despre necrologul lui Ștefan cel Mare și despre manuscrisul în care s-au aflat*, „Arhiva românească”, I, (1840—1841), p. 133.

³⁷ *Bătălia de la Războieni și pricinile ei*, 26 iulie 1476, „Arhiva românească”, I, (1840—1841), p. 120.

³⁸ *Ștefan cel Mare — arhitect*, „Propășirea”, I, (1844), p. 262—264.

³⁹ *Serbarea zilei Domnului Vasile Vvd la 30 ianuarie*, A. R., II, (1830), p. 6 și supliment la nr. 6.

⁴⁰ *Memoria Domnului Vasile Vvd*, „A. R.”, XX (1848), p. 48.

⁴¹ *Comentarii asupra bătăliei de la Câmpii Rigăi sau Cosova* (17, 18, 19 oct. 1448), „Propășirea”, I (1884), p. 273—278.

⁴² *Un vis al lui Petru Rareș*, „Propășirea”, I (1844), p. 8.

⁴³ *Cetățuia Neamțului*, „A. R.” (1849), p. 425—428.

⁴⁴ *Cozia*, „Propășirea”, I, (1844), p. 123—125.

relatează despre biserica Cozia, mormîntul lui Mircea, chipul său „bînd și vesel” din tabloul votiv. reține un emoționant dialog purtat cu un călugăr, își destăinuie sentimentele de mîndrie patriotică sau meditează asupra decăderii prezentului. Tainica și poetică descriere anunță motivele și atmosfera cunoscutului său poem *Umbra lui Mircea. La Cozia*. Cu *vădită* intenție politică, Ioan Jipa⁴⁵ reface istoricul bisericii vechi din Șchei, insistînd nu atît pe datele cronologice, cît în sublinierea ideii participării românilor din toate provinciile la ridicarea și refacerea monumentului. Studiul se încadrează perfect în programul de tribună general-românească a *Daciei literare* în paginile căreia este publicat.

Dintre personalitățile culturale ale evului mediu rețin atenția cronicarii moldovenei din sec. XVII. N. Bălcescu se ocupă de personalitatea lui Miron Costin⁴⁶ într-un articol în care realizează în spirit romantic o discretă paralelă între prezentul decăzut și epoca a cărui martor a fost cronicarul moldovean. Profilul moral-politic al cărturarului, opera sa profund patriotică, profetismul urării sale din Precuvîntarea Letopiselui, îi oferă lui Bălcescu prilej de sinceră apreciere a personalității sale. Într-un amplu studiu dedicat cronicarilor moldoveni un autor anonim realizează o interesantă paralelă între epoca istorică și imaginea istoriografică, încercînd să dovedească că, la români, la fel ca și la romani, „secolul scriitorilor însemnați au venit în urma epocii strălucite a nației, aproape de seculul cînd nația pășea ori spre o radicală prefacere, ori chiar spre peirea sa”⁴⁷. Cronicarii români sînt apreciați ca „cele de pe urmă lucruri a unei candelă aproape de sfîrșit... oglinda țărilor noastre într-o epohă mai mult de una sută ani”⁴⁸. Studiul este relevant pentru spiritul și modalitatea romantică de utilizare a argumentului istoric, prin îmbinarea meditației asupra decăderii prezentului cu exemplul moralizator al trecutului, în cazul nostru epoca de la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Unul din cele mai solide studii sub raportul documentației și al ideilor publicate în periodicele moldovenești este *Puterea armată și arta militară. De la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*, a lui Nicolae Bălcescu⁴⁹. Prezența istoricului muntean la *Propășirea* cu acest important studiu care urmărește evoluția puterii militare a românilor este în deplină concordanță cu programul revistei de la Iași.

Problematica istoriei vechi se plasează din punctul de vedere al ponderii și importanței pe locul imediat următor după cea, a istoriei medievale. Temele istoriei vechi vin în prelungirea interesului tradițional în istoriografia noastră, acela al descifrării originilor etnice. Preocuparea este generală la popoarele din sud-estul european, așa cum a dovedit Niederhauser⁵⁰, iar funcția sa este aceea de a dovedi că poporul este egal ca valoare cu alte popoare, este autohton și are o demnitate exemplară. În condițiile specifice generate de fenomenul „arderii etapelor”, fenomen care presupune coexistența unor curente, orientări și mentalități diverse, sublinierea unor diferențe în abordarea subiectului vechi este necesară. Notăm în primul rînd reconsiderarea rolului dacilor⁵¹. Subiect tratat superficial în istoriografia umanistă și iluministă, dacii devin în concepția romanticilor asupra etnogenezei, cel puțin egal cu romanii. Dacă Școala ardeleană demonstrează latinitatea, prin atribuirea rolului exemplar dacilor, romanticii adaugă vechii concepții un nou nivel de cunoaștere a cărui semnificație națională rezidă în asumarea din interior a istoriei. Personalitatea românească dobîndeste o nouă trăsătură, modelul național un plus de soliditate. Dacia și ideea reconstituirii României în vechile sale granițe devine subiect fascinant pentru istoricii noștri romantici⁵². Asumarea demnității dacice se produce treptat, nu fără dificultăți datorate prestigului latinismului. În acțiunea de popularizare a motivului dacic și a dacismului un rol important revine presei. Dacă Gr. Pleșoianu consideră, în prelungirea ideilor latiniste că „Romanii ucisăra, stinsăra și goniră cu mare urgie pe tot omul

⁴⁵ *Hronologia sfîntei biserici vechi din Șchei, ce se zice Bolgarsegghiu, bramul Sfîntului ierarh Nicolai*, „Dacia literară”, (ediția Maria Platon), tom. I, (ian—febr. 1840), p. 67—73; „Foaie pentru minte” IV (1840), p. 28—30.

⁴⁶ Logofătul Miron Costin, *Istoricul Moldovei*, „A. R.” XIX, (1847), p. 2—8.

⁴⁷ *Notiție bibliografică a cronicarilor Moldovei*, „G. M.”, XXIV (1852), p. 135.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 316.

⁴⁹ „Propășirea”, I, (1844), p. 145—149; 152—156; 161—166; 168—172; 177—178; 217—221; 241—244.

⁵⁰ *Art. cit.* p. 57—64.

⁵¹ *Vezi Ovidiu Babu-Buznea*, Dacii în conștiința romanticilor noștri, Ed. Minerva, Buc., 1979, p. 52.

⁵² P. Teodor, *art. cit.*, p. 25.

acestui neam barbar⁵³, iar Gheorghe Săulescu⁵⁴, fără a-i caracteriza depreciativ pe daci, consideră că viața lor s-a stins după cucerire dar tradiția lor (inconștientă contra-zicere) s-a moștenit, deoarece românii se numesc în epoca migrațiilor „dacieni sau decieni”, Thalon⁵⁵, într-un studiu publicat de „Albina” vorbește deja de romanizare, fenomen ce s-a produs între anii 106—274⁵⁶, iar un anonim care-l citează pe istoricul maghiar Iosif Kémény, într-un fantezist articol⁵⁷, admițând că romanii „au stărpit și au stins pe ai lor dușmani Daci”, vorbește laudativ despre aceștia, pentru ca, în final, considerarea dacilor ca temelie istorică să se facă fără rezerve, imperativ și moralizator: „În adevăr, cine se rușinează a fi urmaș or al dacilor or al coloniștilor din Dacia, este un bastard în sufletul său”⁵⁸. Dacă dacii reprezintă în mare parte o noutate, latinitatea este o cerșutudine aureolată de prestigiul romanilor precum și de cel al istoriografiei umaniste și iluministe, reclamată mai ales de efortul reazășării românilor în granițele vechiului teritoriu de civilizație. Romanitatea este concepută orgolios ca semn al apartenenței la o strălucită civilizație, la Europa însăși de care împrejurări istorice vitrege ne-au îndepărtat. Subiectul are o manifestă finalitate politică și cunoaște un nou nivel de profunzime, prin aceea că devine program conștient al tuturor românilor și a întregii mișcări regeneratoare de idei. Semnificativ pentru gradul de maturitate al conștiinței istorice a generației romantice este faptul că latinitatea nu se exercită exclusivist, prin eclipsarea moștenirii dacice. Paginile periodicelor se oferă tuturor informațiilor, vechi sau noi, în special arheologice, privitoare la romani, romanizare și continuitate. O contribuție extrem de valoroasă, prioritară în istoriografia noastră o au periodicele moldovenești în abordarea chestiunii romanizării Moldovei. Gh. Asachi afirmă romanizarea Moldovei tranșant: „Din istorie știm că Moldova care la romani se numia Dacia Transalpină, era lăcuită de colonii aduse din Italia”, pentru apărarea ei construindu-se cetăți, precum „Municipium Iasiurum, astăzi Eșii”⁵⁹. Dintr-o perspectivă largă, comparativă, adeseori polemică, Thalon abordează la rîndul său problema romanizării, ajungînd la concluzii ferme precum cea privitoare la limba română care „cuprinde în sine tipul cel adevărat al limbei romane”⁶⁰. Obiceiurile românești sînt apreciate ca extrem de asemănătoare cu cele din Italia. Numele de vlah este fals, conchide autorul, produs al unor fabule, iar retragerea aureliană n-a afectat continuitatea deoarece românii „au rămas statornici în casele și cîmpurile lor de asemenea nu s-au mișcat deloc, atunci cînd Huni înfricoșați s-au revărsat asupra țării lor; sînt vederat de virtute romană”⁶¹. Reținem în aceste ultime observații concludenta determinare a caracterului moral românesc din cel latin. În continuare, combătînd teoriile lui Eneas Silvius, Engel precum și cea a slavonismului limbii române, cu o impecabilă logică și o adevărată demonstrație de erudiție, Thalon dovedește falsitatea lor. Neobositul Gh. Săulescu, într-un set de articole ce ocupă paginile „Arhivei Albinei”, concentrează toate argumentele cunoscute, verificate sau fanteziste, spre a proba latinitatea și continuitatea. Conceput, se pare în pripă (dovadă numeroasele contradicții), într-un stil aproape unanim caracterizat ca fiind prolix, istoricul este pătruns însă de sincera dorință de a argumenta cit mai exact, aglomerînd diverse informații în scopul convingerii cititorului. De aici risipa de erudiție (e adevărat, falsă adeseori), neorganizarea și necoordonarea concluziilor. În termeni echilibrați însă, profesorul ieșean dezbate problema numelui de vlah sau cea a latinității limbii române⁶². Descoperirile de antichități romane sînt consemnate atent, prilejuind afirmarea unor idei generoase, nu de puține ori fanteziste dar semnificative în privința mentalității epocii. Comentînd conținutul unei inscripții latine de la Alba Iulia, un autor anonim trage concluzia „totalei romanisări cu popoară de limbă

⁵³ *Idee repede despre istoria românilor...* „A. R.”, I, (1829), p. 221.

⁵⁴ *Privire asupra stării Politice, Religioase, Literatură și Legislativă a țărilor cuprinse în Dacia din învechime până astăzi*, „Arhiva Albinei”, 1844, 1—15; „Foaie”... VII (1841), p. 185—188; 193—195.

⁵⁵ Thalon, *Românii*, „A. R.”, XIII (1842), p. 361—362; 365—367; 369—371; 385—387.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 361.

⁵⁷ *Aliații Dacienilor*, „A. R.”, XVIII, (1846), p. 41.

⁵⁸ A. R. XIX, (1847), p. 173: *Feileton*.

⁵⁹ *Arhiologie*, „A. R.”, VII, (1837), supliment la nr. 5 din 17 ian. 1835, p. 23.

⁶⁰ „A. R.”, 7, (1837), p. 361.

⁶¹ *Ibidem*, p. 366.

⁶² „Arhiva Albinei”, *art. cit.*, p. 42—43.

⁶³ *Un câștig arheologic*, „A. R.”, XIX, (1847), p. 173.

romanică”⁶². Remarcăm aici o nouă și semnificativă nuanță în interpretarea romanizării — anume romanizarea prin popoare române, nu obligatoriu italiici.

Concluzionând asupra conținutului și importanței acestei teme în periodicele moldovenești, remarcăm interesul de la integra deplin Moldova în istoria patriei, pornind de la fundamentalul originii și continuității, exprimarea unor nuanțe interpretative asupra istoriei vechii, viziunea totală asupra istoriei românilor.

Istoria secolului al XVIII-lea este tratată discontinuu și din perspectivă negatoare. Subiectul este abordat în strînsă legătură cu un altul — evoluția statutului politico-juridic al Principatelor. În arhitectura istoriei naționale, epoca fanarioților are o funcție bine determinată: aceea a factorului negativ, străin de ființa românească, pe de o parte, de semnal de alarmă reclamînd acțiune, autodepășire, recuperare, pe de altă parte. Epoca este considerată un accident ilogic și irațional, respins de experiența noastră istorică. Funcția sa de semnal activizator se încadrează în acțiunea de resurecție națională, atît de caracteristică epocii. Scenariul funcționează perfect: epoca de pînă la 1711 este națională, rolul românilor eficient; epoca fanarioților este o creație străină, grecească în special, transplant nefericit în organismul istoriei. Acuzațiile adresate epocii sînt selectate și privesc cîteva probleme prioritare care consolidează forța militantă a argumentului istoric: decăderea politică datorată trădării fanarioților și nesincerității politicii Turciei și Rusiei față de Principate, erodarea tradițiilor naționale, îndepărtarea de Europa. Epocă de decădere generală în care „întinericul se întinde asupra României” iar „mai mult de un secol, un singur bărbat însemnat, o singură stea strălucită nu se mai iveau pe orizontul negru al patriei”⁶⁴, sec. XVIII devine pentru M. Kogălniceanu motiv de lamentație romantică, chiar dacă eroul invocă, Grigore Ghica Vodă este o oază de speranță și lumină. Decăderea bisericii este tot opera fanarioților, iar rapturile teritoriale rezultatul unor compromisuri ilegale turco-austriece și turco-ruse⁶⁵.

Publicarea documentelor are drept scop, printre altele, să argumenteze ideea involuției drepturilor politice românești datorate politici ilegale a puterilor străine. În legătură cu imaginea epocii fanarioților, în articolele de istorie este semnificativă folosirea argumentelor lui Dimitrie Cantemir⁶⁶. Dacă pînă în jurul anului 1840⁶⁷ argumentele istorice cantemiriene sînt acceptate și generos comentate, după această dată, Cantemir este din ce în ce mai rar invocat, iar în anii războiului Crimeii, semnificativ, nu mai este deloc citat, autorii prind o bună înțelegere tactică a situației momentului.

În deceniul dintre 1848—1859, tema care reține atenția periodicelor este cea a Unirii. Niciodată presa nu acordase o mai mare importanță articolului de istorie sau documentului istoric. O revendicare imediată își găsește în presă instrumentul cel mai adecvat de popularizare. Istoria devine cutia de rezonanță a imperativului realizării unității. Dacă revoluția de la 1848 din Moldova n-a avut posibilitatea să-și asocieze presa și prin intermediul acesteia să popularizeze argumentul istoric, lupta pentru unire descoperă în istorie aproape toate premisele. În această operație argumentul istoric dobîndește un plus de consistență, verificîndu-și deplin utilitatea. În mai mare și mai eficientă măsură decît cartea, articolul de istorie a răspuns adecvat emulației unirii, a încurajat-o și susținut-o, contribuind la o mai bună și exactă definire a sa. Periodicele moldovenești orcheștrează în acțiunea unirii cîteva teme fundamentale: 1. tema capitulațiilor și statutului țărilor române; 2. dezvoltarea organică a istoriei românilor; 3. coruperea drepturilor românești prin politica Rusiei și Turciei. Scopul luptei nu poate fi altul decît repararea drepturilor uzurpate. Unirea este legitimă și firească, întrucît istoria — supremă instanță — o reclamă și fundamentează. În paginile periodicelor moldovenești, subiectul este inaugurat de revista a cărei manifest era centrat de ideea luptei pentru unire — am numit Dacia literară — într-un articol semnat de Gh. Barițiu⁶⁸. Sintetizînd istoria și geografia, autorul conturează o imagine globală, nu lipsită de idealizare a Moldovei și Țării românești, anticipînd prin spiritul său celebra descriere a Ardealului de Nicolae Bălcescu. „Naționalitatea și limba”, „norocita poziție geografică și mînosul pămînt”, „religia”, — am numit capitoarele studiului, inspiră și susțin direct unirea, conduc către un viitor plin de speranțe. Totul este național și unitar în istoria celor două Principate, chiar și

⁶⁴ *Notiție bibliografică...* „G. M.”, XXIV, (1852), p. 135.

⁶⁵ „Steaua Dunării”, I, (1855), p. 80; „Foaiete...”, XVIII, (1855), p. 272.

⁶⁶ Vezi V. Cristian, *L'oeuvre historique de D. Cantemir et la génération de 1848*, „Dacoromania”, 2, (1974), p. 114—126.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 126.

⁶⁸ *Pînăntul Moldo-românesc*, „Dacia literară”, tom. I, (1840), ed. a II-a. p. 453; 473; „Foaiete...”, (1840), nr. 25.

aristocrația „aleasă din masa lăcuitorilor”, spre deosebire de restul Europei, unde aceasta este o pătură conducătoare. La rîndul său, A. Gallice⁶⁹, într-un elogios articol închinat istoriei românilor, își exprimă încrederea în viitorul Principatelor Unite, în „epoca (lor) renăscătoare”. În celebrul „Cuvînt pentru deschiderea cursului de Istorie națională”⁷⁰, Mihail Kogălniceanu își exprimă speranța că istoria va deștepta „un duh de unire mai de aproape între toate ramurile neamului Românesc și un mai viu interes pentru nație și patrie”, deoarece „în neunirea lor (a înaintașilor) trebuie să vedem izvodul tuturor nenorocirilor trecute”⁷¹. Dacă intenția moralizatoare îl așează în această demonstrație pe omul politic Kogălniceanu înaintea istoricului, acesta din urmă își va reclama în curînd întietatea, subsumînd logic argumentele istorice celor politice. Ne referim la un articol al său publicat în 1855, articol în care arhitectul unirii este perfect dublat de istoric. Aspirația spre unitate afirmă Kogălniceanu „o vedem în totu cursul istoriei politice și sociale a Principatelor”⁷² și anume în faptele lui Ștefan și Mihai Viteazu, în acțiunea culturală a lui Vasile Lupu și Matei Basarab, în actul desființării aproape simultană a rumâniei și veciniei, în acțiunile lui Tudor Vladimirescu și I. Tăutu. Studiul este o interesantă paralelă construită pe ideea simultaneității politice, sociale și culturale în istoria Principatelor. Perspectiva totală în care este abordată istoric tema, sugestivă selecție a argumentelor și abila lor concentrare fac din studiul lui Kogălniceanu unul din cele mai solide publicate în periodicele românești.

Problema capitulațiilor precum și cea a naturii și evoluției raporturilor cu Turcia este dezbătută în zeci de articole și susținută prin publicarea documentelor. Prin aducerea la cunoștință a textelor capitulațiilor se intenționează probarea naturii speciale a relațiilor Țărilor române cu Poarta, iar cele ale tratatelor ruso-turce din secolele XVIII—XIX — falsa protecție a Rusiei. Cele două probleme istorice sînt abil coordonate în lupta și ideologia unirii. Teodor Codrescu⁷³ crede că domnitorii au acceptat protecția Porții, deoarece, domnia ajungînd electivă în urma stingerii dinastiilor lui Dragoș și Negru Vodă, situația Țărilor române se deteriorase. Probă că Moldova a rămas independentă după încheierea capitulațiilor este tratatul comercial moldo-englez semnat în 1588. Melchisedec insistă asupra vechimii ideii unirii în istoria românească, idee ce „din timp în timp au arătat-o pe față”. Ștefan însuși a profieșit-o în cuvintele sale despre „izbăvirea țării”, a lăsat legămint testamentar lui Bogdan de a pune țara „sub suzeranitatea sultanului cu condiția păstrării drepturilor religioase și civile, a privilegiilor și a autonomiei naționale”⁷⁴. Legămintul va fi împlinit de Bogdan la 1513, cînd, prin mijlocirea logofătului Tăutu, încheie prima capitulație cu sultanul Selim. Următorul tratat de capitulație, continuă autorul, l-a încheiat Petru Rareș cu Soliman II la 1529, „înaintea cetății Buda”. Pentru ca totul să fie încheiat și pentru a suplini necunoașterea originalelor documentelor, autorul redă scena distrugerii acestora de Sobiecki „ca o demonstrație publică de eliberarea Moldovenilor de giugul turcesc”, exprimîndu-și încrederea că arhivele turcești păstrează totuși aceste acte. Indiferent de existența sau inexistența textelor originale, conchide autorul, autenticitatea lor este probată de „fermanurile” turcești ulterioare care confirmă privilegiile vechi.

Polemizînd cu A. T. Laurian în problema documentelor descoperite de acesta la Oxford, Gh. Sion intervine în dezbaterile asupra tratatului moldo-englez de la 1588, apreciîndu-l ca probă sigură a suveranității și dreptului Principatelor „să recapete aceea ce prin protecțiunea Nordului au pierdut”⁷⁵. Prompt în dezbaterile chestiunii, *Gazeta de Moldavia* anunșă că la Arhivele Statului din Iași se află documente „atingătoare de drepturile autonomiei Moldovei”⁷⁶. Documentele sînt apreciate ca extrem de prețioase, „mai ales în împrejurările de față”.

Prima notă critică în problema autenticității capitulațiilor aparține lui Mihail Kogălniceanu. Polemizînd cu *Zimbrul*, istoricul arată că N. Costin, necunoscînd direct tratatul, ar

⁶⁹ Introduction, „Spicuitorul”, (1841), ian.—febr., p. 1—31.

⁷⁰ „Propășirea”, I, (1844), p. 292—296; 297—303; „Foie...” VII, (1844), p. 81—85; 88—93; 97—102.

⁷¹ *Ibidem*, p. 303.

⁷² „Stea Dunării”, I, (1855), p. 38.

⁷³ *Notiție istorică (după Hammer)*, „Foiletonul Zimbrului”, 1855, p. 83—84.

⁷⁴ *Memoar istoric*, „G. M.”, (1855), p. 156; „Telegraful român”, III, (1855), p. 171.

⁷⁵ *Unu tataru în literatură*, „Stea Dunării”, I, (1855), p. 48.

⁷⁶ *Novitate din năamtru*, „G. M.”, (1856), p. 241.

fi creat „un textu artificialu”, dar originalele ar putea fi în arhivele poloneze sau turcești. Indiferent însă de partea cui se află adevărul, conchide semnificativ istoricul, important este conținutul de fond al tratatului, care probează faptul că „Principatele recunoscîndu supremația inaltei Porți, nu-și au însușinat autonomia”⁷⁷. Aceleași rezerve asupra autenticității nu le avea însă istoricul moldovean la 1845, cînd, într-o amplă expunere asupra raporturilor româno-turcești ajungea la concluzia independenței Țărilor române, argumentînd aceasta cu un „fragment” din N. Costin și „povestirea unui autor mai nou scos dintr-o cronică a d-sale C. Negruzzi”⁷⁸. Textele tuturor tratatelor Moldovei și Țării Românești cu Imperiul Otoman sînt publicate integral, însoțite de ample comentarii de Constantin Hurmuzachi în *Buletinul Sedișelor Adunării ad-hoc a Moldovei*. Sînt astfel publicate: Tratatul dintre Mircea I, Suveranul României și Sultanul Baiazet II Ilêrim din 1393⁷⁹; Tratatul dintre Vladu V, Suveranul României și Sultanul Mahomet II din 1460⁸⁰; Tratatul dintre Bogdanu, Suveranul Moldovei și Sultanul Baiazet II din 1511⁸¹; Tratatul dintre Vasile Lupu — Suveranul Moldovei și Sultanul Mahometu IV din 1634⁸². Concluzia care se desprinde din textul tratatelor este una singură: autonomia politică tradițională și legitimă a Țărilor Române înfrîmînd statutul politico-juridic în funcție începînd din sec. al XVIII-lea. În vederea acțiunii de popularizare a vechilor tratate și a semnificațiilor lor politice, *Buletinul* publică: Articolele tratatului din 30 martie și Protocoalele Congresului de Parisu relative la Principatele Române de la Dunăre⁸³. Un interes special îl acordă perioadele moldovenești chestiunii relațiilor politice cu Rusia. Caracterul militant al apelului la argumentul istoric este în afara oricărei îndoieli, iar interpretarea, fundamental înnoită, posibilă în condițiile desființării cenzurii și evoluției crizei orientale, probează o dată în plus maturizarea conștiinței naționale. Pondere și incisivitatea neechivocă cu care este abordat subiectul sînt indicii suficiente care ne permit să tragem concluzia că problema capitulațiilor este abordată ca motiv de introducere și pregătire a unei noi teme mai actuale, percutantă, cea a naturii și evoluției raporturilor cu Rusia. Chestiunea este deschisă printr-un anunț al periodicului *Steaua Dunării*, prin care se face cunoscută apariția la Berlin a memoriilor amiralului Tchitchagoff, „șeful armiei rusești din Moldova în 1811”, lucrare apreciată ca meri-tînd „în împrejurările de față atenția tuturor oamenilor ce se ocupă cu politica și istoria Orientului”⁸⁴. Subiectul este indirect dar ferm abordat și de A. Rusu⁸⁵ care, creionînd un elogios portret lui I. Tăutu a cărui activitate este comparată cu cea a lui Vladimirescu, arată că inițiativele sale politice fac dovada priorității românești în elaborarea reformelor de modernizare în Țările române. Un amplu studiu cu incursiuni mitologice și istorice dovedind importanța și vechimea românească a pămîntului Basarabiei este trimis de un român de la Paris⁸⁶. Avem de-a face cu o probă fierbinte, la zi, implicare directă în dezbaterea dosarului Unirii. Refăcînd istoria relațiilor cu Rusia, un autor anonim ajunge la concluzia tranșată, anume că toate inițiativele Rusiei „n-au adăogit o iotă la driturile cîștigate și recunoscute a Moldo-Românilor”, iar drepturile politice ale Principatelor nu se sprijină nici pe privilegiile Turciei, nici pe „concesiile cîștigate de Rusia”⁸⁷, ci pe vechile capitulații. Analiza devine și mai aplicată într-un studiu bine documentat și extrem de incisiv în care Rusia este acuzată de a fi încheiat tratate cu Turcia, spre a găsi „pretextulu a nouă răzbele și ocaziunea de a continua manevrele sale”⁸⁸. Dedicîndu-se aceleiași probleme, Teodor Codrescu publică parțial sau integral textele tratatelor moldo-turcești, moldo-ruse și turco-ruse, începînd cu tratatele de capitulație,⁸⁹ continuînd cu tratatul dintre Cantemir

⁷⁷ Răspunsu Zimbrului, „Steaua Dunării”, II, (1856), p. 58.

⁷⁸ *Trataturile vechi ce au avut Moldova cu Poarta Otomanicească*, „Arhiva românească”, II, (1845), p. 361.

⁷⁹ „Buletinul Sedișelor Adunării ad-hoc a Moldovei”, 1857, nr. 1, p. 1.

⁸⁰ *Ibidem*, text tradus de C. Hurmuzachi, după Istoria lui D. Fotino.

⁸¹ *Ibidem*, p. 1 și urm.

⁸² *Ibidem*, p. 2.

⁸³ *Ibidem*, p. 2.

⁸⁴ „Steaua Dunării”, I, (1855), p. 50.

⁸⁵ *Proiectele de reformă din 1822*, „Steaua Dunării”, I, (1855), p. 99.

⁸⁶ *Scrisori din țară*, „Steaua Dunării”, II, (1856), p. 195—196; 207—208; 221—222.

⁸⁷ „G. M.”, 1856, p. 279.

⁸⁸ *Notițe asupra tratatelor Rusiei*, „Zimbru”, 1855, p. 249.

⁸⁹ „Foiletonul Zimbrului”, (1855), p. 6—7.

și Petru I⁹⁰, tratatele de la Kuciuk-Kainardji⁹¹, Iași⁹², București⁹³, Akermann⁹⁴, Adrianopol⁹⁵ și, în sfârșit, articolul „Din explicația tratatului de Adrianopol”⁹⁶ cuprinzând schimbul de note diplomatice dintre Anglia și Rusia, privitor la interpretarea articolului III din tratatul menționat, ocazie de a încrimina din nou lipsa de sinceritate a Rusiei față de Principatele române. În problema Unirii și a drepturilor istorice ale românilor se pronunță și publicistul Saint Marc-Girardin. Prezentând cartea lui Elias Regnault „Histoire politique et sociale des principautés danubiennes” cu a cărui concluzie nu este în întregime de acord, autorul își exprimă propriile idei, voit mai calculate și mai puțin exaltate decât ale conaționalului său, dar, evident, inoperante din punct de vedere politic. Publicistul consideră, spre exemplu, că românii sînt o națiune care „n-au fostu nici desființată, nici întreruptă, nici contestată” ei trebuind doar să aștepte „a se întări și a se întinde”⁹⁷ drepturile lor care și așa sînt recunoscute de tratatele încheiate în sec. XIX. Deși interesul pentru cauza românilor este evident, gândirea politică a autorului este în contratimp cu evoluția politică a subiectului.

Într-un singur caz, și anume în efemera revistă ieșeană *Nepîrtîntorul*, argumentul istoric este invocat împotriva Unirii. Într-un articol confuz și contradictoriu, V. Drăghici consideră ca fiind „zadarnice și strucinătoare” încercările de unire ale lui Ștefan cel Mare, iar capitulațiile și protecția Rusiei sînt apreciate ca factor de stabilitate și siguranță. Moldovenii și muntenii s-ar deosebi după autorul respectiv nu numai prin istoria lor ci și prin „caracter și întreprinderile economice”⁹⁸.

Acțiunea de editare a documentelor se subsumează unei strategii pragmatice căreia i se dedică cele mai importante energii și forțe intelectuale, cu intenția manifestă de adîncire a cunoașterii istorice, de pregătire, a marii cărți de istorie a românilor, de consolidare a luptei politice. Editarea documentelor stîrnește dezbateri, polemici, speranțe, o adevărată emulație față de proba istorică materială.

Antichităților daco-romane le dedică în special *Albina românească* comentarii, note ori simple anunțuri. Sînt entuziașt comentate descoperirile de la mînaștirea Bogdana, inscripțiile de la Grojdibojdul din ținutul Romanai și cele de la Cernăuți, sînt publicate extrase din dizertația arheologică a lui Gh. Săulescu asupra descoperirilor de la Gherțina⁹⁹, inscripția de la Apulum, tabelele cerate din Transilvania, elegiile lui Ovidiu și textele lui Strabon privitoare la daci¹⁰⁰.

De cea mai mare atenție se bucură însă documentele medievale. Inițiativa aparține tot *Albinei* care publică o informație preluată din presa străină, privitoare la descoperirea unor manuscrise ce „cuprind istoria Moldovei, a Țării românești” la o mînaștire din Muntenegru, informație dovedită în curînd a fi falsă¹⁰¹. Prima publicație specializată de istorie *Arhiva românească* își fixa ca sarcină programatică publicarea documentelor în vederea cunoașterii istoriei naționale. Programul revistei îl completează fericit pe cel al *Daciei literare*. Dealtfel, credem că apariția celor două periodice în 1840 nu este întîmplătoare. Prin structura sa (tomul I cuprinde literatură istorică, acte istorice, hrisoave, cărți domnești, corespondenții din vremea ocupației Moldovei și Valahiei de armile Rusienești de la 1769 pînă la 1774; tomul al doilea: literatură, acturi oficiale din muzeul Odesei, alte acte oficiale) dar și prin conținut: documente, studii de istorie, fișe bibliografice, polemici, fragmente din istoricii vechi, *Arhiva românească* este o revistă de istorie și nu o ediție de documente. Cele două volume ale revistei publică documente diverse interne și externe începînd cu secolul al XIII-lea pînă în secolul al XVIII-lea. Dacă ordinea descoperirii documente-

⁹⁰ *Ibidem*, p. 14—15.

⁹¹ *Ibidem*, p. 17—19.

⁹² *Ibidem*, p. 25.

⁹³ *Ibidem*, p. 33—34.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 35—37.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 54—55.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 57—59.

⁹⁷ „Steaua Dunării”, I, (1855), p. 120.

⁹⁸ *Oglindă istorică*, „Nepîrtîntorul”, I, (1856), p. 39.

⁹⁹ *Arhologie*, „Spiciorul”, 1844, ian.—febr., p. 44—51.

¹⁰⁰ Gh. Săulescu, *Privire asupra...* „Arhiva Albinei”, (1844), p. 13—20.

¹⁰¹ „A. R.”, IX, (1838), p. 108—109; *Serbia, ibidem*, p. 154—155.

lor este fortuită, publicarea urmează criteriul selecției și priorității politice. Astfel, este concludentă pentru starea de spirit din perioada premergătoare revoluției de la 1848 insistența revistei de a publica documente privitoare la raporturile româno-ruse și româno-otomane. Deși sarcina principală o are Mihail Kogălniceanu, *Arhiva* este sprijinită prin trimiterea de documente și de alți colaboratori: C. Hurmuzachi, Antohi Sion, Sev. Gheorghicescu și promite Al. Popovici. O preocupare constantă pentru publicarea de documente o are *Gazeta de Moldavia* prin grija lui N. Istrati și *Foiletonul Zimbrului* prin cea a lui T. Codrescu.

Cel mai acut și semnificativ interes pentru documentul istoric îl dovedesc periodicele moldovenești în anul 1856, cu ocazia dezbaterii unui fragment al „Cronicei vechi latine”. apreciată ca extrem de importantă intrucit „leagă șirul istoriei Moldo-Românilor” de la retragerea aureliană pînă la 1274 „descălcarea lui Bogdanu-Dragoșu”¹⁰². Disputatul document este publicat în suplimentul literar al *Zimbrului*¹⁰³, iar o comisie de istorici este instituită printr-un ofis domnesc să se pronunțe asupra autenticității sale. Apreciind documentul ca fiind „de celu mai mare interesu în împrejurările de acum”, Kogălniceanu exprimă primele îndoieli asupra autenticității sale, dar conchide abil printr-o formulă de compromis: „Si non è vero è ben trovato — zice italianul. Deci, deși lucrul nu este chiar adevărat, noi zicem că este bine nimerit”¹⁰⁴. Ferm în convingerea că documentul este autentic, Gh. Săulescu¹⁰⁵ îi dedică o amplă analiză, în care, invocind argumente istorice, stilistice și lingvistice, conchide că, documentul este scris de Huru, mare cancelar a lui Dragoș și tradus „de pe lătinie de Petru Clănuș, marle Spău. a lui Ștefan cel Mare, anno 7003, Aprilie 13 (1495). Deși neautenticitatea documentului a fost probată, interesul pentru acesta nu se stinge. Asachi va vorbi despre „epoca lui Arbore sau Huru”¹⁰⁶, iar Eliade¹⁰⁷ și T. Codrescu¹⁰⁸ aveau să creadă pînă tîrziu în autenticitate sa.

O nu mai puțin pasionantă dezbateră este declanșată de știrea anunțată de A. T. Laurian¹⁰⁹ în corespondența sa din Londra, privitoare la descoperirea unui manuscris românesc la Oxford. Prompt, Kogălniceanu consemnează știrea, lăudînd, totodată, inițiativa departamentului de a-l însărcina pe N. Ionescu să cerceteze documentul. Rezultatul cercetării avea să fie negativ însă, documentul fiind un manuscris slavon din vremea lui Alexandru cel Bun, copiat la Mănăstirea Neamț. Această concluzie o va împărtăși și Kogălniceanu¹¹⁰. Ironizînd informațiile fanteziste ale lui Laurian istoricul moldovean deschide o aprigă polemică cu G. Sion și Gh. Barișiu, polemică pe care tot el o va rezolva conciliator¹¹¹. În aceeași dezbateră intervine și un autor anonim care, acuzîndu-l pe Laurian de a nu fi făcut referiri asupra limbii evangheliilor de la Oxford și invocînd argumentul că limba slavonă s-a introdus la noi înainte de Consiliul de la Florență, și nu după așa cum credea D. Cantemir, mai exact, deodată „cu jugul Bulgariloru”¹¹², ajunge la concluzia logică a lipsei de autenticitate a documentului.

O importantă pondere în paginile periodicelor o ocupă pledoariile pentru cunoașterea istoriei și încercările de filosofie a istoriei. Precipitarea se subsumează strategiei de popularizare a istoriei și de definire a statului său, chiar în condițiile unei epoci enciclopedice în care nu s-a realizat încă specializarea¹¹³.

O definire concisă și expresivă a istoriei aparține lui Gh. Asachi. Istoria (totdeauna cu majusculă) este pentru cîntărea „cea întâi carte a unei nații” sau „experiențe a noroadelor”, „școală practică de morală și virtute”¹¹⁴. În Kogălniceanu istoria găsește un teoretizator riguros, formulările sale fiind printre cele mai expresive și logice. În Introducție la *Arhiva românească* istoria este definită ca fiind: „carte de căpitenie”, „paladiul naționalității noas-

¹⁰² „G. M.”, (1856), p. 172.

¹⁰³ „Foiletonul Zimbrului”, (1856), p. 11—12.

¹⁰⁴ M. Kogălniceanu, *Manuscrisul lui Huru*, „Steaua Dunării, II, (1856), p. 138.

¹⁰⁵ *Comentarii la Fragmentul istoric*, „Noua Albină Românească”, (1857), p. 13—16.

¹⁰⁶ *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie*, Iași, (1859), p. 11.

¹⁰⁷ *Echilibrul între antiteză*, Buc., 1859—1869, p. 222.

¹⁰⁸ *Evanghelia lui Corezi*, în „Uricarul”, XIII, (1889), p. 322.

¹⁰⁹ „Foaie...” (1855), nr. 37.

¹¹⁰ „Steaua Dunării”, I, (1855), p. 15; *Științii și arte*.

¹¹¹ „Steaua Dunării”, I, (1855), p. 48.

¹¹² „Foaie...” , XVIII, (1855), p. 254—256; „Steaua Dunării”, I, (1855), p. 75.

¹¹³ P. Cornea, *Studii de literatură română modernă*, EIU, (1962), p. 107.

¹¹⁴ „A. R.”, XII, (1841), p. 131.

tre", prin care vom „prevedea viitorul, prin trinsa vom fi Români”¹¹⁵, pentru ca în celebrul „Cuvânt pentru deschiderea cursului de Istorie națională”, istoria să fie gândită în spirit romantic exemplar de determinare a prezentului și viitorului din trecut, ca demonstrându-le „ce am fost, de unde am venit, ce sintem...”, ce avem să fim”, iar cartea de istorie trebuitoare românilor va fi „ce Iliada era pentru Greci”¹¹⁶.

Aprecierile citoritorilor istorice ca semne ale dăinuirii, pledoaria pentru cunoașterea și conservarea moștenirii istorice ca instrument de educare a naționalității și „mândriei naționale”, deseale mustări de a nu cunoaște suficient istoria și a nu avea conștiința faptelor străbune, „carca este cea dintâi rodire a istoriei”, concepția conform căreia „adevăratele mijloace și sisteme le vom găsi numai în sinul nostru chiar, adică în istoria noastră”, iar „explicarea acestui factum ce ni lu arată istoria”, devine imperativ în acțiunea politică a momentului (lupta pentru unire), asumarea istoriei ca „o avere a tuturor oamenilor”, ori programul de aniversări istorice inițiat de *Gazeta de Moldavia*, întregesc tabloul amplu și divers al pledoariilor pentru cunoașterea istoriei și pentru educație patriotică națională.

Deși nu se constituie în subiect autonom, încercările de filosofie a istoriei reprezintă parte componentă a concepției romantice istorice și relevă intenția de a depăși prin generalizări, comparații, asociații de idei, implicarea nemijlocită în actualitate sau demitizare, maniera cronicărească, analistă, de configurare istoriografică. După A. Gallice, istoria urmează două legi: „legile înșiruirii și legile propășirii” iar sensul său este „un bine ce crește treptat”. De aici concepția că istoria este vertebrată de ideea morală care crează „armonia între popor, înălțarea omului la adevărata sa vrednicie, dreapta cumenire între drepturi și datorii”¹¹⁷.

Deși instrumentele și posibilitățile de cunoaștere exactă nu sînt întotdeauna riguroase, toți istoricii ce semnează în periodicele moldovenești au o conștiință clară asupra importanței adevărului istoric. O afirmă M. Kogălniceanu¹¹⁸ sau Haği Carol, autorul Programului istoriei României care apreciază adevărul printr-o formulare expresivă ca fiind „suflul și viața istoriei”¹¹⁹. Istoria este pentru N. Istrati¹²⁰ factor de civilizație și conștiință istorică, cartă a prezentului. O interesantă concepție asupra istoriei, critică și lipsită de orice echivoc merită atenția noastră. Din cîte cunoaștem, ea nu a fost relevată în istoriografia noastră. Autorul ei, G. Melidon, combătînd optica generală de abordare unilaterală a eroicului istoric și de aruncare a vinei decadenței asupra străinilor, afirmă tranșant că totul, inclusiv defecțiunile istoriei noastre se află „numai în noi”. Deăderea istorică este explicată cu argumente de istorie socială prin „exploatarea și lipsirea de drepturi a poporului, unica forță a realizărilor istorice”. Acum, în secolul XVIII-lea „îndată ce perdurăm calitățile fundamentale, istoria nu ne mai arată decît decadență și ruine. Simțul național peri, patria peri. Străinii fură gata a se folosi de lășitatea noastră. În fine, Acvila se prefăcu în Corbu, și falnicul Bouru... remase Bou”¹²¹.

O altă preocupare a periodicelor moldovenești este popularizarea cărții de istorie. Toate revistele sînt adevărate fișe bibliografice asupra cărții de istorie. Dețin prioritate lucrările românești de istorie, apoi autorii străini care se dedică în mod special sau întîmplător istoriei românilor. Reținem ca relevant pentru această preocupare efervescența declanșată de publicarea *Hronicii* lui Sîncăi. Regretînd faptul că „nația românească nu are încă a ei istorie veche și nouă”¹²², *Albina românească* face cunoscut că manuscrisul *cronicii* lui Sîncăi precum și cel al istoriei bisericești a lui Samuil Micu, aflate la profesorul A. Gavra din Arad se vor publica de către acesta. Inițiativa arhimandritului Gherman Vida, posesorul unui manuscris al *Hronicii*, de a publica primul tom, este prompt anunțată și elogiată¹²³. De o bună primire se bucură publicarea sarcinii I și II precum și intenția publi-

¹¹⁵ „Arhiva românească”, I, (1840), p. V.

¹¹⁶ *Cuvânt...*, „Propășirea”, I, (1844), p. 295.

¹¹⁷ *Introduction*, „Spicuitorul”, (1841), p. 5.

¹¹⁸ *Bătălia...* „Arhiva românească”, I, (1840—1841), p. 120.

¹¹⁹ *Programa istoriei României*, „G. M.”, (1856), p. 71; „Telegraful român”, IV, (1856), p. 49—51.

¹²⁰ *Cetățuia Neamțu*, „A. R.”, IV, (1849), p. 425—428.

¹²¹ *Studii politice și sociale*, „Foiletonul Zimbrului”, (1855), p. 86.

¹²² *Sîncăi și Samuil Klain*, „A. R.”, XIII, (1842), p. 144.

¹²³ „A. R.”, XV, (1843), p. 364; *Bibliografie românească*.

cărui sarcinii a IV-a de același AL Gavra¹²⁴. Ofisul domnesc de instituire a comisiei însărcinate cu publicarea la Iași a ediției complete a Hronicii îi subliniază importanța „mai ales pentru giunime pentru care istoria țării este învățătura cea mai neapărată”¹²⁵. Însărcinat cu misiunea publicării, Departamentul averilor bisericești și a învățăturilor publice, anunță¹²⁶ imediat condițiile licitației. În sfârșit, apariția Hronicii este foarte călduros primită. Apreciind elogios lucrarea, un autor anonim se folosește de prilej spre a remarca că „o istorie românească foarte este dorită și ne lipsește încă”. Asemenea carte de istorie, o mare istorie a românilor în momentul de față cînd „prin istorie, se rodesc faptele viitorului, ar fi un semn mai mult că Românii — cari se fălesc cu dritu a fi viață neperitoare dintr-o veche trunchină... sînt în adevăr chemați a se naște iarăși la viață; o asemenea istorie... ar fi mai mult încă și de cît un semn de viață, ar fi o parte din viață chiar”¹²⁷. Logica gândirii istorice, pateticul militantisism romantic, frumusețea expresiei așează aceste idei alături de cele ale lui M. Kogălniceanu.

Dacă istoria națională urmărește un plan și are un sistem de priorități, difuzarea cunoștințelor de istorie universală nu are nici rigoarea, nici consecvența de care se bucură istoria românilor în paginile periodicelor. Obiectivul strategic, exemplificat în câteva situații este acela de a încadra istoria românilor în cea universală, de a sublinia contribuțiile românești, mai ales prin marile realizări ale evului mediu, la cauza generală a istoriei și civilizației europene. T. Codrescu scrie elogios despre istoria Franței, insistînd asupra epocii revoluției, a ideii naționale ce avea să fie „pentru nații un punct de religie fără de carele nu poate să fie întrînsele viața morală”¹²⁸. Nu întîmplătoare este alegerea anului 1855 spre a elogia proiectele de modernizare și personalitatea sultanului Abdul-Medjid, spre a acuza Rusia care a trimis „armatele sale în Moldo-România”, sau spre a sublinia contribuția românilor la întîrzierea expansiunii otomane în Europa¹²⁹. Majoritatea studiilor tratează istoria universală într-o manieră populară, pentru un public larg, urmărind satisfacerea curiozității, a gustului pentru exotic, aventură. Sînt abordate teme precum istoria Cartaginei și Palmirei¹³⁰, istoria Veneției¹³¹, istoria Turciei¹³², istoria cruciadelor¹³³, istoria Bizanțului¹³⁴, istoria Romei și monumentelor romane¹³⁵, istoria Irlandei¹³⁶, istoria Ungariei¹³⁷, istoria Angliei¹³⁸.

Cel mai original și profund dintre studiile de istorie universală publicate în periodicele din Moldova se ascunde sub un titlu evaziv și nu poartă semnătură. Autorul ar putea fi obișnuitul semnatar al Foiletonului de la *Albina*, rubrică în care apare articolul, D. Gane,

¹²⁴ „A. R.”, XVIII, (1846), p. 12; *Bibliografie românească*.

¹²⁵ „G. M.”, (1852), p. 173.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 177.

¹²⁷ Gh. Șincăi. *Vieța și scrierile lui*, „Foiletonul Zimbrului”, (1855), p. 121.

¹²⁸ T. Codrescu, *Ochire asupra Franței*, „Icoana Lumei”, II, (1848), p. 176.

¹²⁹ *Istorie sinoptică a turcilor*, „G. M.”, (1854), p. 9—10; 13—14.

¹³⁰ „A. R.”, VIII, (1837), p. 152; „A. R.”, XI, (1840), p. 310—313.

¹³¹ *Veneția veche*, „A. R.”, XIII, (1842), p. 373—384.

¹³² *Istorie și statistică*, „A. R.”, IV, (1843), p. 192; *Luarea Constantinopolului de către Turci*, „Icoana Lumei”, II (1847), p. 385—388; 394—400; N. Bovean *Mahomed al II-lea*, *idem*, p. 150—151; 155—156; *Istorie sinoptică a turcilor*, „G. M.”, 1854, p. 9—10; 13—14.

¹³³ *Prospectul cruciadelor*, „A. R.”, I, (1829), p. 156, 160, 164; *Ierusalim în epoca cruciadelor*, „Icoana Lumei”, I, (1841), p. 307—308; 317—319.

¹³⁴ *Partidele celor albaștri și a celor verzi*, „Icoana Lumei”, II, (1846), p. 249—251; 257—259.

¹³⁵ Columbu Z., *Pompeii*, *idem*, p. 298—300; 309—310; *Templul lângă Spoleto*, *idem*, p. 135; Gr. P(laton) *Impopulara Romei în deosebite timpuri*, *idem*, p. 199—200; Z. Columbu, *Forul în Roma*, *idem*, p. 235—236.

¹³⁶ *Irlanda*, *Notiție istorică*, „A. R.”, XV, (1843), p. 236.

¹³⁷ *Soarta coroanei Ungariei*, „A. R.”, XV, (1843), p. 385—386.

¹³⁸ *Toverul din Londra și intîmplările în el urmate*, „A. R.”, XVIII, (1846), p. 81—84; *Bătălia de la Cressi între Franței și Englezi la anul 1346*, „Icoana Lumei”, I, (1841), p. 31—32; 34—35; B(oteza) S. S., *Războaiele lui Alfred cel Mare, Craiul Angliei cu Danii*, *idem*, p. 263—264; 266—267; *idem*, *Rîșard Leo-Inimul*, „Icoana Lumei”, II, (1845), p. 13—14; 23—24; 31—32; 39—40; 63—64; 65—66; T. Codrescu, *Ochire asupra Britaniei*, *idem*, p. 197—199; Gr. P(laton), *Velington*, „Icoana Lumei”, I, (1841), p. 252—253.

însă spiritul iacobin al unora dintre ideile exprimate ne fac să credem ca acesta s-a folosit de un comentariu al unui autor francez. Indiferent de paternitate, prin idei și conținut, studiul merită întreaga atenție și va trebui consemnat într-un viitor capitol de istorie privitor la difuzarea ideilor revoluției franceze în Țările Române. Prezentind publicului *Istoria Girondinilor* a lui Lamartine, autorul insistă asupra revoluției franceze pe care o consideră epocală, întrucât cuprinde „toate ideile, toate sentimentele, toate legile și toate progresurile timpurilor de mai înainte... Și fiindcă această minunată epocă era un ce în fapte, un ce în adevăr și totodată un ce în ideal și poezie, ea covârșea toate însemnările cunoscute, toate regulile obișnuite, și istoria cea mai înfricoșată care-au fost cîndva nu era în fond decît cea mai sfîntă și mai patetică din Epopei”¹³⁹. Autorul apreciază în continuare relevarea ideii morale de către Lamartine precum și sublinierea rolului primordial, jucat de popor în evenimentele marii revoluții. Încadrîndu-l în istoriografia pe Lamartine, autorul are ocazia de a face o amplă incursiune în istoriografia franceză, concluziile sale asupra unor istorici, concise și expresive putînd fi, credem, și azi acceptate.

Impusă de necesitățile unei epoci de rapide și profunde transformări, istoriografia, prin cele două orientări culturale și ideologice, iluminismul și romantismul, are o dublă funcționalitate: element de cultură și factor istoric. Calitatea de factor istoric a culturii este unanim recunoscută în toate epocile, dar cu deosebire în cele cu o intensă activitate intelectuală, epoci în care un segment cultural, în cazul nostru istoriografia, se individualizează prin funcția sa pragmatică, adevătată sensului dezvoltării istorice. Istoriografia se definește în mai mare măsură decît în epocile cu evoluție lentă ca parte componentă a ideii-forță, ca element structural al său. În epoca formării națiunii române moderne, istoriografia s-a situat la acel nivel reclamat de sarcinile actualității și posibil prin calitatea ideilor și mijloacelor sale.

Printre mijloacele de persuasiune pe care epoca modernă le-a utilizat, presa și-a realizat eficient sarcina de popularizare a noilor idei, de instrument creator de opinie publică. Adevîndu-și mijloacele scopului, presa a folosit istoriografia și argumentul istoric printre factorii prioritari ai misiunii sale. Articolul de istorie, documentul sau pledoaria pentru istorie oferă indicii prețioase asupra nivelului conștiinței naționale, a posibilităților și idealurilor epocii. Desigur, eficiența argumentului istoric nu poate fi exact determinată numai cu mijloacele cercetării istorice, motiv pentru care nu ne facem iluzia că în rîndurile de față i-am stabilit riguros rolul în mișcarea națională. Studii de sociologie și antropologie culturală vor putea completa imaginea generală a epocii. Analiza temelor istorice ne permit cîteva observații concluzive. Remarcăm încadrarea activă și creatoare în tradiția istoriografiei umaniste a cărui fond de moștenire este prioritar asumat. Peste această moștenire se suprapun influențele istoriografiei europene, în mod deosebit a celei romantice franceze, cea mai avansată din punct de vedere ideatic și metodologic. Istoriografia devine în mai mare măsură decît în epocile anterioare un reflex adecvat al mentalităților, un semn necesar configurării istoriografice a epocii. Ordinea de prioritate a temelor istorice: epoca eroică, epoca veche, epoca modernă, relevă strategia istoriografiei de a defini individualitatea etnică și națională românească, modelul românesc distinct, unic și inconfundabil. Maniera nu putea fi decît cea militantă. Prin articolul de istorie dar nu numai, periodicele din Moldova și-au asumat matur sarcina luptei naționale. Astfel, nu găsim în studiile istorice accente provinciale, chiar dacă prioritatea o are istoria Moldovei. Personalitățile istorice, perioadele de maximă reușită, moștenirea daco-romană sînt, fără excepție, considerate din perspectiva valorii lor general-românești. Funcția militantă a argumentului istoric a determinat prioritatea istoriei politice și a celei culturale. În acțiunile politice în care forțele participante sînt extrem de diverse, unitatea și armonia, solidaritatea socială a fost concepută ca fiind mai importantă decît amintirea disensiunilor dintre clase. Argumentul istoric nu poate funcționa ca dizolvant. De aici relativ restrînsa abordare a problematicii istoriei sociale. Fără a lipsi în totalitate însă istoria socială este concepută, sub influența istoricilor romantici francezi, în sens moralizator și subordonată istoriei politice. Decăderea politică este direct legată de subminarea solidarității sociale, subminare considerată ca o disfuncție.

¹³⁹ Critică literară. Pentru *Istoria girondinilor* lui *Alfons de Lamartine*, „A. R.”, (1847), p. 181—182; 185—187; 189—190.

Remediul îl oferă tot istoria și acesta este armonia socială ca suport al marilor realizări istorice.

Din punctul de vedere al probității științifice, indiferent dacă condiții obiective precum nivelul cunoașterii și cel al metodologiei nu sînt întotdeauna adecvate analizei riguroase, concepția dominantă este cea a prevalenței adevărului. O concepție de compromis între insuficiența cunoașterii și oportunitatea subiectului, trecătoare și înțeleasă ca atare, a definit-o M. Kogălniceanu în termenii: chiar dacă nu este adevărat, e binevenit. Afluența noutăților istorice, emulația stîrnită de acestea, insuficienta cunoaștere, au condus uneori la concluzii și interpretări fanteziste, majoritatea însă finalizate în sensul adevărului. În condițiile unei epoci ce stă sub semnul enciclopedismului, domeniile cunoașterii și cercetării se interferează. Istoriografia și cu atît mai mult cea din paginile periodicilor nu se sustrage acestui fenomen. Concepută ca disciplină literară, ea îmbină mijloacele reconstituirii artistice cu instrumentele istoriei bazată pe certitudine. Această bipolaritate determinată de concepția istoriografiei militante, a suportului ideatic romantic, precum și a celui formal de reconstituire vie, captivantă și inteligibilă a istoriei, conferă articolului de istorie din periodică un certificat de identitate în mișcarea de idei istorice a epocii. La acestea adăugăm alte cîteva trăsături: meditația filosofică, înclinația spre generalizare, judecata moral-istorică, relevarea faptei devenite moștenire și a semnificației acestora în mai mare măsură decît a eroului în sine.

Prezența în toate publicațiile periodice prin studii, pledoarii și editarea documentelor, istoricii moldoveni au contribuit la opera de construcție națională din prima jumătate a secolului trecut.

L'IMAGE DU PASSÉ DANS LES PERIODIQUES MOLDAVES

(1829—1859)

R é s u m é

L'une des dimensions constitutionnelles de la conscience nationale est l'histoire.

A l'époque de la renaissance nationale totale et rapide telle qu'a été l'époque moderne, le passé historique est devenu le fondement des droits historiques et des idéaux de la nation.

L'argument historique s'est inséré d'une façon pragmatique dans la série des faits politiques nationaux. La presse roumaine a contribué à la diffusion des idées historiques, à la création d'une opinion publique interne et européenne et au développement de la pensée historique. Ce sont: *Albina românească*, *Dacia literară*, *Zimbrul*, *Icoana Lumei*, *Gazeta de Moldavia*, qui ont publié des textes et des témoignages historiques en Moldavie et qui ont contribué à augmenter l'enthousiasme romantique par le passé. On a structuré la reconstitution du passé tenant compte des époques historiques et en mettant l'accent sur les périodes de gloire nationale. On a accordé une attention particulière à la civilisation dace, à la romanisation, à l'affirmation des Etats roumains dans la lutte pour la conservation de l'individualité politique, aux rapports politiques et diplomatiques entretenus avec les Etats voisins notamment avec la Turquie et la Russie. Les périodiques moldaves ont réalisé de la sorte une image complexe de l'histoire nationale. Il en a résulté un véritable „livre d'histoire" de nature à suppléer le livre souhaité et d'ailleurs déjà conçu à l'époque.